
СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 2, 2011, 126–130

Проблема підтримки підростаючого покоління та сприяння його успішній соціальній адаптації, вступу у доросле життя була актуальною в усі часи. Вона завжди перебуває в полі зору представників різних галузей знань — соціології, філософії, педагогіки, психології тощо.

Соціальна адаптація особистості здійснюється за допомогою різного набору засобів. До них належать: навколишні продукти матеріальної культури, елементи духовної культури, стиль і зміст спілкування, методи заохочення і покарання у сім'ї, групах ровесників, виховних та інших соціалізуючих організаціях тощо. За допомогою цих засобів та заходів поведінка особистості і цілої групи людей приводиться у відповідність із прийнятими у даному суспільстві зразками, нормами, цінностями [3].

Кожне суспільство, держава, соціальна група виробляє у своїй історії становлення певний набір позитивних і негативних, формальних і неформальних санкцій — засобів навіювання, переконання, приписів та заборон, засобів спонукування і тиску, засобів вираження визнання, відзнаки, нагород, що безпосередньо впливають на соціалізацію і соціальну адаптацію дітей.

Проте, найбільше допомога щодо соціальної адаптації потрібна тим, хто опинився на вулиці, занедбаним, поки-

нутим, безпритульним дітям і підліткам, чисельність яких в Україні за останні роки, на жаль, катастрофічно зростає.

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності не нова для України. На думку вітчизняних учених, безпритульність є відображенням політико-економічного і культурного стану соціуму, закономірним наслідком криз перехідного етапу розвитку країни.

Сьогодні потрібно невідкладно і терміново впроваджувати у життя програми по запобіганню виходу дітей на вулицю та повернення безпритульних “дітей вулиці” у родини, тобто сприяти їх позитивній соціальній адаптації.

Але, слід пам'ятати, що досягти позитивних результатів у питаннях соціальної адаптації з безпритульними дітьми не завжди легко, оскільки, як правило, вони проявляють надмірну замкнутість, настороженість, несприйняття багатьох доброзичливих форм поведінки щодо них. Робота з ними потребує неабиякого терпіння, такту і гнучкості, усвідомлення того, що результати будуть очевидні не відразу. Тільки тривале цілеспрямоване спілкування з ними, реальні дії щодо поліпшення їхнього життя, включення їх у процес самореалізації, самотворення забезпечуватимуть помітні зміни у їх побуті, соціальному бутті, вселятимуть їм оптимістичне бачення світу і себе в ньому.

Важливе місце щодо питань соціальної адаптації безпритульних дітей займає вулична соціальна робота — це інноваційний метод соціальної роботи, сутність якого полягає в наданні соціальними службами послуг особам, які цього потребують. Вона є першим кроком у системі реабілітаційної роботи, ланкою між дитиною і всією системою соціальної адаптації.

Останнім часом розширюється спектр цієї роботи залежно від специфіки її об'єкта. У зв'язку із цим, на нашу думку, слід розрізнити: роботу з дітьми, які більшу частину свого часу перебувають на вулиці, та роботу з безпритульними і бездоглядними "дітьми вулиці".

Вулична соціальна робота — це прогресивна форма соціальної роботи, спрямована на позитивну адаптацію індивіда, яка включає в себе:

- профілактично-діагностичну, консультативну роботу, організацію продуктивного дозвілля та пропаганду здорового способу життя серед дітей та підлітків, які більшу частину свого часу проводять на вулиці;
- надання необхідної комплексної соціально-педагогічної, психологічної, юридичної допомоги безпритульним і бездоглядним дітям.

У процесі здійснення соціальної роботи спеціалісти, постійно взаємодіючи з представниками інших закладів, поступово проводять дитину через різні етапи адаптації у суспільстві і залучають різні ресурси. Вуличну соціальну роботу слід спрямовувати на залучення дітей до соціально-педагогічного закладу, беручи до уваги те, що між вуличним життям, з одного боку, й перебуванням у родині, з іншого, мають існувати перехідні, проміжні ланки, наприклад, центри тимчасового перебування [2].

Важливим закладом у наданні допомоги безпритульним вуличним дітям

є спеціалізований центр денного перебування, у якому можна забезпечити такі послуги, як: харчування, перша медична допомога, душ, елементи психологічної діагностики та психотерапії, навчання виживанню, елементи навчання за шкільною програмою, робота з батьками та залучення їх до виховання, мобілізація зусиль громадськості для розв'язання проблеми тощо.

Дитина може вільно приходити і залишати такий центр. Така форма роботи сприяє переходу дитини на наступні етапи соціальної адаптації — до притулку або інтернату.

Положення, на яких ґрунтується діяльність притулку з безпритульними "дітьми вулиці", з відомих причин тісно пов'язані з принципами реабілітаційної роботи, завданням якої є: розробка ефективних методів соціальної терапії і корекції, компенсації, ігротерапії, спрямованих на відновлення фізичного, психічного, морального, духовного здоров'я дитини та адаптації її в суспільстві [4].

Діяльність притулку для неповнолітніх ґрунтується на таких принципах:

- принцип демократизації;
- принцип творчої діяльності, самодіяльності і самостійності;
- принцип гуманізації взаємин усіх учасників реабілітаційно-виховного процесу;
- принцип психологізації реабілітаційно-виховного процесу;
- принцип індивідуалізації та диференціації;
- принцип врахування інтересів і потреб дитини.

Вважаємо, що притулок для неповнолітніх — це заклад, де здійснюється первинна соціальна адаптація безпритульних дітей і формується підґрунтя для наступного повернення дитини до нормального життя в суспільстві [1].

Узагальнюючи досвід функціонування і діяльності притулків за останній час слід відзначити, що ефективність соціалізаційного процесу з дитиною

у притулку значною мірою залежить від грамотної роботи психолога, педагога, соціального працівника та загального процесу виховної роботи, їх взаємозв'язку. Тому що реабілітаційна робота з такими дітьми у закладах соціальної реабілітації виявляється не тільки надзвичайно складною, а й потребує комплексної роботи усіх. На наш погляд, лише об'єднання спільних зусиль дадуть змогу спрямувати невичерпну енергію безпритульних "дітей вулиці" у русло самовизначення і самореалізації.

Основними напрямами діяльності працівників закладів соціальної реабілітації мають бути:

1. Вивчення мікросоціуму, у якому перебував вихованець. Це здійснюється з метою вивчення причин протиправної поведінки, а також для створення програми корекційної роботи з дитиною. "Діти вулиці" вступають у зв'язки з дітьми, подібними собі. Ці зв'язки тимчасові і здійснюються з метою задоволення спільних інтересів: вживання психотропних речовин, пошуків спільної ночівлі, харчування. Вони виникають випадково і не відрізняються стабільністю.

2. Культурно-інформаційний підхід у процесі соціалізації вихованця закладу соціальної реабілітації є ще одним важливим напрямом діяльності працівників притулків. Здійснення цієї роботи передбачає залучення учнів до сучасної культури (у її широкому розумінні) через інформування про її надбання. Діти повинні отримати інформацію про зовнішній світ у всіх його проявах, етичні і правові норми, соціальні відносини тощо. У цьому напрямі планування роботи має бути спрямоване, в основному, на роботу не в замкненому просторі закладу соціальної реабілітації, а поза ним: на проведення екскурсій, відвідування культурних закладів, навчання вмінню відшукувати інформацію.

Навчання дитини сімейним стосункам здійснюється шляхом бесід про роль жінки і чоловіка у сім'ї, про обов'язки членів сім'ї: батьків перед дітьми і дітей перед батьками. У цьому напрямі соціальні працівники доводять вихованцям, що сім'я — це не тільки біологічне об'єднання людей з метою створення потомства, а й соціальна одиниця, яка забезпечує психологічний захист дитини і кожного члена сім'ї, виконує виховну функцію, передає дітям соціальний досвід. У плані навчання дитини сімейним стосункам значну роль відіграють тренінги, які практично навчають дитину регулювати свої стосунки з батьками, іншими членами сім'ї та реалізовувати себе як члена сім'ї.

3. Робота, спрямована на подальшу реалізацію життєвих планів конкретної дитини. У цьому напрямі соціальний педагог дізнається про плани і мрії підлітка на майбутнє, пояснює йому, що він самостійно, без допомоги інших, має реалізувати їх. Тобто, все залежить від нього самого. Роль соціального працівника у цьому випадку — роль консультанта і порадирика: як правильно вихованцю реалізувати свої плани на майбутнє, якими шляхами.

4. Підготовка мікросоціуму до випуску вихованця. Орієнтація вихованця на самостійне життя і самостійне вирішення ним проблем — важливий компонент соціалізації підлітка. Але в подальшій реабілітаційній роботі з вихованцем, вже після його випуску із закладу соціальної реабілітації, головну роль відіграватиме мікросоціум, у якому він перебуватиме, насамперед сім'я і загальноосвітня школа, а також оточення поза сім'єю і загальноосвітньою школою.

Виходячи з цього, завданням соціального працівника є і підготовка мікросоціуму до прийому підлітка, співпраці з ним. З цією метою соціальний працівник повинен консультувати батьків вихованця щодо його індиві-

дуальних особливостей, організації контролю над ним, а також з питань подальшого налаштування на навчання і працю. Водночас, соціальний працівник має поінформувати педагогічний колектив загальноосвітньої школи, де навчатиметься неповнолітній, про рівень соціальної адаптації вихованця, зміни, які відбулися в ньому, а також про те, що не вдалося виконати у роботі з підлітком, повинен дати рекомендації щодо особливостей навчально-виховної роботи з ним.

5. *Здійснення соціально-правового захисту вихованців.* Соціальний працівник у своїй діяльності є особою, яка порушує питання про відновлення прав вихованців закладу соціальної реабілітації, якщо вони порушені. Завдання соціального захисту вихованців соціальний працівник виконує спільно із органами з охорони дитинства за місцем проживання неповнолітнього.

6. *Після випуску вихованців здійснюється перевірка їх соціальної адаптації.* Цей напрям роботи має конкретну і неформальну направленість. Він не зводиться до "обміну довідками" із закладами, де навчається або працює випускник, які підтверджують, що він там навчається. Соціалізація вихованця здійснюється безпосередньо за місцем навчання, праці і проживання випускника.

Вважаємо, що, використовуючи у своїй діяльності наведені умови, колектив закладів соціальної реабілітації: забезпечує кожній дитині максимально можливий розвиток її здібностей та успішну соціальну адаптацію на основі її індивідуально-психологічних особливостей і навчальних можливостей; використовує у педагогічній практиці етико-гуманістичний принцип взаємин вихователів і вихованців; спрямовує виховний процес на актуалізацію психоемоційної сфери підлітка; органічно

поєднує правову грамотність і правову свідомість із свідомістю моральною.

Отже, можна сказати, що соціально-на адаптація безпритульних дітей у закладах соціальної реабілітації — це багатосторонній взаємообумовлений процес взаємодії дитини, працівників закладів соціальної реабілітації і соціального середовища, який передбачає як її включення в систему суспільних відносин шляхом її адаптації, навчання і засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість.

Таким чином, питання соціальної адаптації безпритульних дітей в сучасному українському суспільстві є надзвичайно важливим і актуальним та потребує продуманої політики держави, основні напрями якої мають спрямовуватись на розробку програм чіткішої співпраці соціальних установ, медичних закладів, загальноосвітніх закладів щодо профілактики безпритульності і правопорушень неповнолітніх, підвищення рівня культури сімейних відносин та відповідальності батьків за виконання своїх обов'язків, розробку проектів комплексної діяльності правоохоронних органів, молодіжних організацій, місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, закладів освіти. Лише скоординована політика держави і небайдужість нашого суспільства щодо цієї вразливої категорії населення стануть запорукою позитивних зрушень у цій сфері в найближчому майбутньому.

Література

1. *Дети-беженцы.* Рекомендации по обеспечению защиты и помощи. — Женева, 1994. — 205 с.
2. *Притулки для неповнолітніх: статус та особливості роботи /* Матеріали на до-

- помогу працівникам притулків для неповнолітніх. — К.: НФС “Студцентр”, 1998. — 152 с.
3. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка: Курс лекцій. — Житомир: Вид-во ЖДПУ, 2002. — 260 с.
4. Теорії і методи соціальної роботи: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. — К.: Академвидав, 2005. — 328 с.

Аналізується поняття та основні напрями соціальної адаптації безпритульних дітей у сучасному українському суспільстві та обґрунтовується необхідність продуманих дій політики держави в комплексній діяльності компетентних структур.

Проанализировано понятие и основные направления социальной адаптации беспризорных детей в современном украинском обществе и обоснована необходимость продуманных действий политики государства в комплексной деятельности компетентных структур.

In the article the concept and main directions of socialization of homeless children in modern Ukrainian society are analyzed and necessity of taking complex actions by government is defined.